

21064

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱ-
ԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ԱԳԻՏ.-ՊՐՈՊ. ԲԱԺՆԻ ՍԵՐԻԱ № 9.

Պրոլետարներ բոլոր յերկրների, միացե՛ք:

Դ Ի Կ Շ Տ Ե Յ Ն

ՈՎ ԻՆՉՈՎ Ե == == ԱՊՐՈՒՄ

Գ. ՊԼԵԽԱՆՈՎԻ
Առաջաբանով

Թարգմ. ուղւ. Գ. Տ. Ա.

Տպ. Լենինականի Կապրադո. Տեղ. Տնտ. բաժնի

10 3 APR 2013

15 JAN 2010

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴ. ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Պրիւտարներ բոլոր յերկրների, միացեալ

10028715
5 FEB 2007

33

7-48

u

Դ Ի Կ Շ Տ Ե Յ Ն

for...

==== ՈՎ. =====

ԻՆԶՈՎ Ե ԱՊՐՈՒՄ

Գ. ՊԼԵԽՆՈՎԻ ԱՌԱՋԱՐԱՆՈՎ

Թարգմ. ռուս. Գ. Տ. Ա.

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ № 102:

1924 թ.

Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն*)

Ներկա գրքույկը գրված է լեհերեն և լեհ բանվորների համար: Այդ պատճառով կարող են ասել, վոր նրա մեջ գրվածը չի համապատասխանում ուրիշ բանվորների դրությանը, և վոր ուրիշ մարդիկ չպիտի կարդան լեհ «խոտվարարների» գրած գրքերը: Այսպիսի նկատողութուն անելու ընդունակ իմաստուններ քիչ չեն՝ նյունիսկ գրքեր, լրագրեր և ամսաթերթեր գրող մարդկանց մեջ, դրա համար ել մենք ուզում ենք առաջուց մի քանի խոսք ասել դրա մասին:

Ամենից առաջ բանվորներին վայել չե և վոչ ել ձեռնտու, վոր թշնամարար վերաբերվեն դեպի լեհական «խոտվարարները», ինչպես վերաբերվում են՝ թագավորը, վոստիկաններն ու աստիճանավորները:

Թագավորին և դուր ե գալիս, և ձեռնաուր յե պահպանել լեհաստանի վրա իր իշխանությունը: Ինչքան շատ նա հպատակներ ունենա, այնքան նա «հզոր ե», այնքան շատ հարկեր և հավաքում նրա գանձարանը, այնքան շատ հարգանք ե վայելում հարևան թագավորներին:

Աստիճանավորները թագավորին ծառայում են փողով, «կամավոր վարձով» և հենց այդ պատճառով ել, նրանք պիտի պաշտպանեն իրանց աիրով շահերը: Խոտվարարներին ճշնշելու ժամանակ ցույց տված յեռանդի համար թագավորը նրանց պարգևատրում ե՝ խաչերով, փողով և այն հողերով, վոր խլված են հողատերերից, թեկուզ վերջիններս ստացած լինեն այդ հողերը սրինական ճանապարհով՝ ժառանգաբար կամ փողով գնած, բայց այսպես թե այնպես խառն յեղած լինեն ապստամբության

*) Չնայած վոր մարքսիզմի ուսուցիչ հանդուցյալ Գ. Պլիխանովի այս առաջարանը գրվել եվ տպագրվել ե 1885 թվին, այնուամենայնիվ մենք տալագրում ենք նորից, նկատի ունենալով նրա պատմական արժեքը յեվ այն, վոմ մինչևիվ այսոր ել Պլիխանովի շոշափած խնդիրներից վոմանք չեն կորցրել իրենց այժմյականությունը:

Ծանոթ. Պետերսբուրգի խմբ. կոլլեգիայի:

Այժմ ընթերցողը տեսնում է, թե ինչու մենք անհրաժեշտ գտանք տպել այս գրքուկը: Նա շատ լավ է գրված, և դա արդեն բավական է, վոր սոցիալիստական այս գրվածքը թարգմանվի ռուսերեն, ինչպես և մի այլ լեզվով: Թարգմանչուհին ուզեց փոքր ինչ փոխել հեղինակի:*) Դարձվածքները, ի նկատի ունենալով ռուս ընթերցողներին: Այնտեղ, ուր հեղինակը նկարագրելով ուրիշ յերկրների բանվորների զրությունը, ավելացնում է, վոր այս ճիշտ այնպես է ինչպես լինաստանում», նա ուզում էր դնել՝ «այնպես է ինչպես Ռուսաստանում», բայց դա մեզ ավելորդ չեւեւաց: Ռուս բանվորը ինքն էլ կըտեսնի, վոր իր զրությունը վոչնչով լավ չէ, յեթե միայն վատ չէ ուրիշ յերկրների բանվորների զրությունից: Իսկ լեհ բանվորների ձախորդության մասին հաճախ խոսելը, անողուտ չէ նույնպես ռուս բանվորի համար: Նա մի ավելորդ անգամ կըհիշեցնի վերջինիս, վոր ռուս բանվորը լեհ բանվորի մեջ վոչ թե թշնամի պիտի տեսնի, այլ յեղբայր:

Սյժմ մի յերկու խոսք էլ այս գրքույքի հեղինակի մասին։
Նրա անունն էր Սիմոն (Էհեբեն Շիմոն) Դիկշտեյն։ Բայց
այդ անունով նա չէր ստորագրում իր գրվածքները, այլ ինչպես
այդ միշտ էլ պատահում է գրողների մեջ, նա իրան համար ընտ-
րեց մի ուրիշ անուն, կամ ծածկանուն։ Նա իրան անվանեց Յան
Մլոտ (կամ Իվան Մոլոտ—Հովհաննես Մուրճ)։

Նա ծնվել է 1858 թվին Վարշավում, շատ աղքատ ծնողներից։ Մանկությունից նա աչքի յեր ընկնում մեծ ընդունակություններով։ Տասնըինգ տարեկան հասակում նա ավարտեց գիմնազիան և հինգ տարուց հետո ել արդեն ստացավ համալսարանի թեկնածվի աստիճանը։ Այդ ժամանակ արդեն նրա առաջ ճանապարհ բացվեց, յեթե վոչ դեպի հարստություն, գոնե, առնվազն, դեպի գիտնականի հանգիստ և ապահով կյանքը, առաջ նրան չեր դրավում։ Ընդհանրապես այն ժամանակ, յերբ նա ավարտեց համալսարանը, Վարշավայում բավական ուժեղացավ բանվորների մեջ սոցիալիստական պրոպագանդը։

Դիկշտեյնը, կամ ուղղակի Դիկը (ինչպե՞ս սովորաբար անվանում էյին նրան նրա ընկերները) թողեց իր կենդանաբանությունը և ամբողջովին նվիրվեց բանվորական գործին։ Այդ բանը, իհարկե, նրա ղեմ վոստիկնանական հալածանք առաջացրեց, այնպես, վոր նա ստիպված յեղավ արտասահման փախչելու, չնա-

^{*)} Գրվածքի հեղինակը—այն մարդն է կոչվում, վորը գրել է այդ գրվածքը:

բավորությունն չուենեալով բանվորների մեջ անձամբ տարածելու սոցիալիստական գաղափարները՝ նա սկսեց գրել։ Գրում եր շատ և յեռանդով։ Թարգմանում եր սոցիալիստական գրքեր, կազմում եր սոցիալիստական ամսագրերը համար հողվածների, և, ի միջի այլոց, գրում ե «Ուլ ինչով և ապրում» իր գրքույկը։ Բացի այդ, նա ստիպված եր գրել նաև վարձ ստանալու նպատակով, քանի վոր նա, ինչպես ամեն մի պրոլետար, իր առօրյա հասցը ինքը պիտի վաճառէ։ Այստեղ անհա Նրան ոգնեց իր կրթությունը։ Նա թարգմանում եր գիտական գրքեր անգլիերենից լեհերեն և այդ ձևով աշխատած փողով էլ ապրում եր։ Մինչ լեհերեն և այդ ձևով աշխատած փողով էլ ապրում եր։ Մինչ լեհերեն և այդ ձևով աշխատած փողով էլ ապրում եր։

մի շատ լուրջ գրկածք:
Թվում եր թե այս գեանական, աղնիվ և շնորհալի յերիտա-
սարդը գտել ե, ինչպես ասում են, իր կոչումը: Նա սովորում եր
և զբաղվում իրան համար թանկագին գործով, իսկ դա այն
ռանձն եր, ինչ ինքն եր ուզում: Բայց նրա բնավորության մեջ
մի գիծ կար, վրը չեւ թողնում նրան հանգստանալ իր արածով:
Նա յերբեք իրանից դո՛ւ չեւ: Շատ մարդկանց մեջ այդ
լիքանից զժգո՛հ լինելը նոր հաջողություններ յի գրողում,
նրանք սկսում են ձգտել միշտ դեպի լավը, բարձրանում են,
աղնվանում, ել ավելի լավանում: Բայց Դիկլանյնի մեջ այդ գե-
ծը այնքան եր զարգացել, վոր նա հիվանդության փոխվեց:
Նա ցատարեց հավատալ իր

Միշտ իրանից դժգոհ լինելով, նա դադարեց հավատալ իր ուժերին, դադարեց իր գործի գործունեյությունը ոգտակար համարել, իսկ առանց գործին ոգտակար լինելու՝ ապրել, նա չհրժարել, իսկ առանց գործին ոգտակար լինելու՝ ապրել, նա չհրժարել ուղղում և չհրժարել կարող։ Այդպիսի տրամադրության ազդեցության տակ, նա թույն ընդունեց և մեռավ 1884 թվի Հուլիսի 6-ին (ն. տոմ.) Բեռն քաղաքում, վերստեղից նրան հետո թաղելու համար ժընև փոխադրեցին։

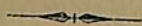
մար ժընև փոխադրեցին։

Կարիք կա արդյոք, ասելու, Վոր նրա վաղաժամ մահվան մասին խորը կերպով ցավեցին բոլոր նրանք, ովքեր գոնե քիչ ճանաչում էին նրան։ Նրա մարմինը գեպի գերեզմանատուն էին ուղեկցում բազմազան ազգությունների սոցիալիստները — լեհերն ու գերմանացիք, ռուսներն ու ֆրանսիացիք արտասուքով գերեզման էին խորհում աղնիվ և համեստ Դիկի դագաղը։ Մի ծեր ժողովուրդ էին իջեցնում աղնիվ և համեստ Դիկի դագաղը։ Մի ծեր ֆրանսիացի հեղափոխական հեկեկում էր յերեսայի նման, կըրկ-նեկով, Վոր նա սիրում էր նրան Վորդու պես։ Այսպիսով լեհական սոցիալիստական կուսակցութունը զրկվեց մի ոգտակար

գործչից: Բայց մենք կարծում ենք, վոր կարգալով այս գրքույ-
կը ողես բանվորները նույնպես հարգանքով կըհիշեն սրա հեղի-
նակի անունը: Այնպիսի մարդիկ, ինչպես Դիկշտեյնն եր, չեն
ապրում իրանց համար, այլ նրանք ապրում են բանվոր դասա-
կարգի յերջանկության համար: Ահա թե ինչու բանվորները
սրբությամբ պիտի պահեն նրանց հիշատակը:

ԺԸՆԵՎ, 20 Մարտի 1885 թ.:

Գ. ՊԼԵԽԱՆՈՎ

ՈՎ, ԻՆՉՈՎ Ե ԱՊՐՈՒՄ

«Ամեն մարդ ապրում է իր աշխատանքով»... Ճիշտ
է արդյոք:

Առաջին հայացքից իսկապես ճիշտ կթվա: Միայն
աչքի անցրեք, թե ինչքան է գրվել ու խոսվել լրագրե-
րում ու թերթերում, գրքերում ու նույնիսկ յեկեղեցա-
կան քարոզներում: Ու այդպիսով միթե շատերին չի թը-
վում, վոր իսկապես, կոշկակարն ապրում է իր կոշկակա-
րական աշխատանքով, դերձակը՝ դերձակի, ուսուցիչը՝ ու-
սուցչական, վոր յուրաքանչյուր գործարանատեր նույն-
պես աշխատում է, յեթե վոչ ձեռքերով՝ գոնե գլխով:
Բայց իսկապես, այդպես է արդյոք:

Արդյոք ամեն մի մարդ իր աշխատանքովն է ապ-
րում:

Դուք գուցե զարմանաք, յեթե ասեմ, վոր վոչ մի
մարդ չի ապրում իր սեփական աշխատանքով, և վոչ մի-
այն գործարանատերերն ու վաճառականները, այլև ամ-
բողջ բանվոր ժողովուրդը:

Յեթե, որինակ. կոշկակարը վոչ միայն կոշիկներ կա-
րեր, այլ և մի կտոր հող ունենալ, վորի վրա հացահա-
տիկ ցաներ, բանջարեղեն տնկեր. յեթե ինքը գործեր ու
կարեր իր հագուստը. յեթե, մի խոսքով, ինչ վոր հարկա-
վոր է իրան, ինքն իր տանը մշակեր, այն ժամանակ մի-
այն, մենք իսկապես կարող եյինք ասել, վոր նա ապ-
րում է իր աշխատանքով:

Յե՛վ իսկապես, հին ժամանակներում, մի քանի հա-
րյուր տարի սրանից առաջ, յերբ ամեն մի քաղաք բավա-

կանաչափ հող ունեն և ամեն մի արհեստավոր, վորպես այդ քաղաքի բնակիչ, իրավունք ունեն օգտվելու այդ հողից, այդ ժամանակ արհեստավորները պատրաստում են յին այն ամենը, ինչ վոր իրանց հարկավոր եր, և աթրում եյին իրանց սեփական աշխատանքով:

Բայց այժմ, ինչպես հայտնի յե, այդպես չե: Արհեստավորը իր սեփական հողը չունի, և կոշկակարը, ուրինակ, կարող ե միայն իրա կոշիկները կարել և ուրիշ վոշինչ, Իսկ կոշիկներով չես կշտանալ, նրանց հագուստի տեղ ել չի լինի բանեցնել: Նույնը կարելի յե ասել դերձակի, հյուսնի, քարտաշի մասին և այլն: Դերձակը չի կարող իր կարած շորը վոշ ուտել, վոշ լամել: Քարտաշը ճաշի ժամանակ չի կարող ուտել իր քարեղը:

Ավելի շուտ գյուղացին ե, վոր մեղանում կարող ե ասել թե իր աշխատանքովն ե ապրում: Նա գոնե իր տանը հաց, կաթ յերբեմն նաև հագուստ ե արտադրում, թեև հագուստը վերջին ժամանակներս արդեն հազվագյուտ դեպքերում ե գյուղացին արտադրում, քանի վոր շուկայի շորը ել ավելի սիրուն ե ու ել ավելի լավ:

Իսկ շատ յերկրներում նույնիսկ՝ գյուղացիք ել տանը չեն պատրաստում այն ամենը, ինչ հարկավոր ե նրանց առօրյա ապրուստի համար: Նրանցից վոմանք դինի յեն պատրաստում, մյուսները՝ կտավատ են ցանում, յերրորդը միայն բանջարեղեն և մշակում և այլն, իսկ անհրաժեշտ հագուստեղենը և ուտելեղենը, նրանք գնում են շուկայից:

Յեվ այդպես, դուք տեսնում եք, վոր վոշ վոք, կամ համարյա վոշ վոք, իրավունք չունի ասելու, վոր ինքը սեփական աշխատանքով ե ապրում. կոշկակարը, ապրում ե դերձակի, քարտաշի, հյուսնի, գյուղացու աշխատանքով: Դերձակը՝ կոշկակարի, հյուսնի, քարտաշի աշխատանքով և այլն: Մարդիկ բոլորն ել չեն ապրում իրենց աշխատանքով, այլ ապրում են ուրիշի աշխատանքով:

Բայց չե՞ վոր նրանցից յուրաքանչյուրն աշխատում ե,

կպատասխանեք դուք, նրանցից ամեն մեկը վոշինչ չեր ունենա, յեթե չաշխատեր:

Դա ճիշտ ե, հենց դրա համար ել մենք չենք ասի, վոր մարդիկ բոլորն ել ապրում են սեփական աշխատանքով, այլ կասենք, վոր նրանք սեփական աշխատանքով են պահում իրանց:

—Բայց միթե միևնույնը չե՞ ապրել իր աշխատանքով կամ նրանով իրան պահել: Վոշ, միևնույնը չե, և ահա թե ինչո՞ւ: Յեթե կոշկակարը, դերձակը, հողագործը և մնացած այլ մարդիկ իսկապես ապրեյին իրանց աշխատանքով, յեթե ինչպես այդ առաջ եր, նրանք իրանց համար անհրաժեշտ բոլոր բաները տանը պատրաստեյին, այդ ժամանակ նրանցից յուրաքանչյուրը կարող եր համոզված լինել, վոր թեև նրա դրուժյունը մեշտ ել միատեսակ չի լինի, բայց քաղցից նա չի մեռնի և մի կերպ «յոլա կգնա», այն ինչ, այժմ կոշկակարը կարում ե միայն կոշիկներ, նա դրանցից պատրաստում ե այնքան, վորքան կարող ե հետո ծախել, ինչպես յուրաքանչյուր մի այլ ապրանք: Լավ ե, յեթե առնող ճարվեց. կոշկակարը կծախի կոշիկները և ստացած վողով կառնի ինչ ինքն պետք ե: Իսկ յեթե չծախվեց: Ի՞նչ կանի այդ դեպքում: Կարող ե արդյոք կերակրել յերեսաներին իր կոշիկներով: Կարող ե նրանով վճարել իր հարկերը: Կարող ե վերադարձնել նրանցով վաշխառվին, կամ բանկերին իր պարտքերը և այլն:

Հիմա տեսնում եք, վոր պահել իրան սեփական աշխատանքով, և ապրել սեփական աշխատանքով միևնույն բանը չե:

Քանի մարդիկ բոլոր պետքական բաներն իրանց տանն եյին պատրաստում, քանի իրանց ապրանքից քիչ եյին ծախում, մինչև այդ կարելի յեր ասել, վոր նրանք ապրում եյին իրանց աշխատանքով, բայց այն ժամանակվանից, յերբ մարդիկ սկսել են պատրաստել կոշիկներ, վանից, յերբ մարդիկ սկսել են պատրաստել կոշիկներ, կողպեքներ, հագուստեղեն և այլ ապրանքներ՝ ծախելու

համար. նրանք տանը իրանց կարիքների համար սկսել են քիչ աշխատել և ավելի յեն աշխատում ուրիշների համար: Յեւ այժմ, Վարչապալի կոշկակարը սկսել է կոշիկներ կարել ուռւ արհեստավորի համար. ուռւ ջուլհակը սկսել է դազգահի առաջ աշխատել Վարչապալի կոշկակարի համար. ամերիկացին հաց է պատրաստում անգլիական բանվորի համար. անգլիական բանվորները յերկաթից ու պողպատից շինած գործիքներ են մատակարարում Վարչապալի բանվորներին: Հետեապես, այն ժամամակից, յերբ սահմանվեց արտադրութեան վաճառքը — վոչ վոք չի ապրում իր սեփական աշխատանքով, այլ բոլորն ել ապրում են ուրիշի աշխատանքով:

||

Լավ: Վոչ վոք, ուրեմն, չի ապրում իր աշխատանքով, այլ պահում է իրան իր աշխատանքով. դա արդեն անկասկածելի ճշմարտութիւնն պիտի լինի:

Բայց, սա ել բոլորովին ճիշտ չէ: Շատ բան կարելի չէ դրան ավելացնել: Բայց առայժմ ընդունենք, վոր այն բանի մեջ, վոր բոլորն ել իրանց պահում են սեփական աշխատանքով, մեծ չափով ճշմարտութիւնն է:

Բայց ինչո՞ւ հատկապես աշխատանքով: Վորովհետեւ յերբ մեկը ծախում է իր շինած ապրանքը, կոշիկ լինի դա թե հագուստ, ամանեղեն թե դանակներ. նրա ապրանքը գնահատվում է նրա աշխատանքով, և նրա աշխատանքի համապատասխան վճարում են նրան: Բացատրենք դա ավելի մանրամասն կերպով: Դիցուք, կոշկակարը իր կարած կոշիկների համար ստանում է 10 արշին քաթան: Այս յենթադրութեան մեջ անսովոր վոչինչ չկա. աշխատեց, ու դրա փոխարեն ստացավ քաթանը: Բայց մի բոլոր յերևակայեցեք, վոր աշխարհիս վրա մի այնպիսի բախտավոր յերկիր կա, ուր կոշիկները յերկնքից են թափվում: Այդպիսի յերկիր, իհարկե, չկա, բայց յեթե լինի,

ինչ եք կարծում, շատ կվճարեյին արդյոք, այդ յերկրում կոշկակարին իր կարած կոշիկների համար:

Իհարկե, վոչ: Մարդիկ կասեյին, վոր կոշիկների համար վոչինչ պետք չէ վճարել, վոր նրանց վրա աշխատանք գործ չի դրված և վոր, հետեապես ով ուզենա, կոշիկ կարող է ունենալ: Մեր կոշկակարը, վորպեսզի քաղցից չմեռնի, ստիպված պիտի լիներ ուրիշ աշխատանքի դիմել: Թեև մեզանում կոշիկները ծառերի վրա չեն բուսում, բայց կան այնպիսի շատ բաներ, վորոնց համար վոչինչ չի կարելի ստանալ, վորոնք վոչինչ չարժեն միմիայն նրա համար, վոր նրանց վրա չեն աշխատել: Վոչ աղբրի ջրի համար, վոչ ել գետի ավազի համար՝ վոչ վոք վոչինչ չի վճարում, վորովհետեւ պետք չէ աշխատանք թափել նրանց ձեռք բերելու համար, վորովհետեւ նրանք պատրաստ եյին՝ նախքան նրանց վրա մարդկային աշխատանք գործ դնելը:

Բայց, քանի շատ է առարկան իր մեջ մարդկային աշխատանք պարունակում, այնքան ավելի շատ է նրա արժեքը, այսինքն ավելի շատ կտան նրա համար: Մի արշին քաթանի համար ավելի շատ կտան, քան մի արշին հասարակ կտավի համար: Ինչո՞ւ. վորովհետեւ մի արշին հասարակ կտավը ավելի շատ է պատրաստվում, վորովհետեւ նրա վրա ավելի քիչ աշխատանք է գործ դրվում, քան մի արշին քաթանի վրա: Վոսկե շղթան թանգ է պողպատե շղթայից: Ինչո՞ւ. նրա համար արդյոք, վոր վոսկին ավելի լավ է փայլում, կամ նրա համար, վոր նա ավելի ծանր է: Վոչ, պողպատե շղթան կարող է փայլել և վելի ծանր է: Կշռել նույնքան, վորքան և վոսկունը, բայց վոսկարող է կշռել նույնքան, վորքան և վոսկունը, շատ աշխատանք է կին ավելի դժվար է ձեռք բերվում, շատ աշխատանք է պետք նրան հողից հանելու համար. հետեապես և վոսկե շղթան ավելի շատ աշխատանք է պարունակում իր մեջ, քան պողպատինը:

Այդ է պատճառը, վոր յերբ արհեստավորին՝ կոշկակարին, դերձակին, կամ հացթուխին վճարում են կոշիկ-

ների, բաճկոնի կամ հացի համար, — իրոք վճարում են այն աշխատանքի համար, վորը կա այդ կոշիկների, բաճկոնի կամ հացի մեջ: Յեթե մի հատ հաց պատրաստելու համար մի ժամ ժամանակ հարկավորվի, իսկ մի գույգ կոշիկներ կարելու համար՝ տասը ժամ, այդ դեպքում մի գույգ կոշիկների համար կարելի չե ստանալ 10 հաց, քանի վոր այն աշխատանքը, վորը պարունակում է կոշիկների մեջ (կամ ինչպես ասում են կոշիկների արժեքը) տասն անգամ ավելի չե այն աշխատանքից, վորը պարունակում է հացի մեջ (կամ հացի արժեքից *):

Յեթե մի արշին մահուղի համար վճարում են արծաթ մանեթանոց, այդ նրանից է, վոր մահուղ պատրաստելու համար (այսինքն՝ վոշխար պահելու, խուզելու, մահուղը ներկելու համար), հարկավոր է նույնքան աշխատանք, վորքան և արծաթ մանեթանոց շինելու համար (արծաթ գտնելը, նրան վոխարինելը, ձուլելը և այլն), որինակ՝ տասը ժամ: Մի արշին հասարակ կըտավի համար վճարում են միայն տասը կոպեկ, վորովհետև կտավը պատրաստելու համար (բամբակը ցանելու, գործելու, ներկելու) պետք է վոշ թե տասը ժամ, այլ միայն մի ժամ:

Ահա թե ինչու կարելի չե ասել ու գրել, վոր կոշկակարը, դերձակը, հյուսնը, փականագործն ու ընդհանրապես աշխատավորը պահում է իրան իր աշխատանքով: Դրանք բոլորն ել դանազան իրեր են պատրաստում, այդ իրերը, ինչպես ապրանք, ծախու յեն հանվում և դրանց համար վճարում են այնքան, վորքան դրանք աշխատանք են պարունակում իրանց մեջ:

Այդպես ուրեմն, վորքան վորեւ աշխատավոր շատ է աշխատում, վորքան նա իր ապրանքի մեջ շատ աշխատանք է դնում, այնքան նա իր աշխատանքով ավելի ար-

*) Յեթե վոր մեզ հայտնային ինչ և բաժակի, կոշիկների, շորի, արժեքը. դուք կարող եյիք պատասխանել, վոր այդ արժեքը բաժակի, կոշիկների կամ շորի վրա դործ դրած կամ դրանց մեջ պարունակվող աշխատանքն է:

ժեք է դնում նրա մեջ, այնքան ավելի նա շատ կտանա ծախելու ժամանակ, այնքան ավելի գին կտան նրա ապրանքին:

— Այ, տեսնում եք, — կարող են այժմ ասել ինձ, — դուք առաջ ուզում եյիք ասել, վոր ֆաբրիկաներն ու գործատերերը մի բան մեզանից ծածկում են, իսկ այժմ ինքներդ եք ասում այն, ինչ վոր նրանք են մեզ ասում. այն է՝ ով շատ է աշխատում, նա ել շատ է ստանում: Բայց սպասեք, մի շտապեք ձեր հանդիմանություններով, այլ լսեցեք ինձ: Վերևում յես ասացի, թե քանի շատ է արհեստավորն աշխատանք դնում իր ապրանքի մեջ, այնքան շատ ել նա ստանում է: Կոշկակարը լավ պատրաստած՝ կրկնակի տակերով (ներբաններով) կոշիկների համար ավելի շատ կտանա, քան վատ կարածի համար: Այդ բոլորը ճիշտ է: Բայց վորպեսզի մեր կոշկակարը կարողանա կոշիկներ կարել, նրան պետք է՝ կաշի, արհեստանոց, գործիքներ, իսկ այդ բոլորը փող արժեն: Փականագործը յեթե ուզում է փականներ (կողպեքներ) շինել, նույնպես պիտի արհեստանոց վարձի, գործիքներ գնի, վորոշ ժամանակ ապրի, մինչև վոր կծախի իր շինած փականները: Իսկ դրա համար ել դարձյալ փող է պետք: Ով փող ունի, նրան ի՞նչ, նա արհեստանոց ել կպատրաստի, ապրանք ել կշինի և հեշտությամբ կսկսի ծախել այդ ապրանքը իրանց արժեքի համեմատ, այսինքն համապատասխան այն աշխատանքին, վոր գործ է դրված նրա վրա: Բայց ի՞նչ անի նա, ով փող չունի, ով չի կարողանում արհեստանոց բաց անել, չի կարողանում ապրանք պատրաստել, դրա համար չունենալով վոշ նյութ և վոշ գործիքներ: Ի՞նչ անի այն մարդը, ինչպես դա շատ անգամ է պատահում, վոր չունի և չի կարող վոշ վոքից ոգնուլ և պատահում, վոր չունի և չի կարող վոշ վոքից ռոգնուլ, թյուն ստանալ, բայց պիտի ապրի, պիտի ուտի ու խմի, պիտի հագնի:

Մեր աշխատավորը փող չունի, չունի նաև ապրանք.

հետևապես ուստելու համար նա պիտի իրան ծախի, պիտի ուրիշի մոտ վարձով աշխատի:

— Ինչպէս թե «իրան ծախի», «ստրուկ դառնա»:

Չէ՞ վոր գործարանում աշխատելը, կամ վարպետի մոտ վարձվելը՝ դեռ ստրկութիւնն է: Թե արհեստավորը և թե գործարանի բանվորը — ազատ մարդիկ են, աշխատում են՝ ում մոտ վոր ուզում են և ինչքան ուզում են և վոչ վոր իրավունք չունի նրանց հրամայելու:

Այն մարդը, վորը ծախում է իր աշխատանքը, ազատ լինել չի կարող, նա պիտի տեր ունենա, և խկապես նա ունի տեր: Ազատ են միայն այն մարդիկ, վորոնք կարիք չունեն իրանց ծախելու: Իսկ այդպիսի ազատութիւնն հիմա շատ դժվար է ձեռք բերել: Բանվորը գործարան է գնում, վորովհետեւ պիտի գնա, քանի վոր սեփական նյութ ու գործիքներ չունի. նա հնազանդվում է գործարանատիրոջը, վորովհետեւ գործարանատերը ունի մի ուժեղ ոգնական՝ սովը, վորը սպառնում է բանվորին գործազրկութեան դեպքում:

III.

Ստրուկ է թե ստրուկ չէ, դա միևնույն բանն է, կառարկեք դուք ինձ: Բանը նրանում չէ, թե ով է ստրուկ և ով է ազատ մարդ, այլ բանը նրանումն է, թե արդյոք ճիշտ է, վոր ամեն մարդ կարող է սեփական աշխատանքով հարստութիւնն ձեռք բերել: Դարձյալ յետ ձեզ կասեմ. մի շտապեք, դրան ել մենք կը հասնենք, պետք է ամեն ինչ քննել, ինչպես հարկն է:

Յուրաքանչյուր բանվոր՝ փականագործ լինի դա, թե հյուան, դերձակ լինի թե կոշկակար, իրան ծախելու յե գնում, յեթե միայն վոչ փող ունի, վոչ արհեստանոց և վոչ գործիքներ՝ տանն աշխատելու համար: Վաղ թե ուշ նա գտնում է գործարանատեր կամ մի վարպետ, վորը նրան գնում է (առնում է):

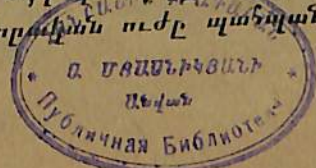
Իսկ ինչո՞ւ յե նա նրան գնում: Արդյոք նա խղճում է նրան, և ուզում է ոգնած լինի նրան՝ նեղ որին: Վոչ, գնում է նրան, իմանալով, վոր աշխատավորը գիտե և կարող է կառավարել դադգահը, բանեցնել մուրճը, կարել կաշին, մի խոսքով, վորովհետեւ նա կարող է աշխատել:

Գնելով նրան, վարպետը կամ գործարանատերը մտածում է միմիայն նրա ուշի և կարողութեան մասին: Յեթե աշխատավորը այդ ուշով չունենար, գործարանատերը ձրի աշխատավորը այդ ուշով չունենար, գործարանատերը ձրի նրան չեր վերցնի: Նրան միայն բանվոր ուժ է պետք: Ամբողջ հարցը նրանումն է, թե ինչքան վճարի այդ բան-վորի ուժի համար — ահա ամբողջ խնդիրը: Դժվար չէ հասկանալ, թե վորքան պիտի վճարել մի բաժակի, մի կողովի, մի գույգ կոշիկի համար և այլն: Դա վորոշվում է աշխատանքի այն քանակով, վորը գործադրված է այդ իրերը պատրաստելու համար:

Յենթադրենք, վոր մի բաժակ պատրաստելու համար կես ժամ աշխատանք է գործադրված, մի գույգ կոշիկի համար՝ տասը ժամ, մի հատ ավսեյի համար՝ 1 ժամ: Յենթադրենք նույնպես, վոր աշխատանքի մի ժամի համար սովորաբար վճարում են 10 կոպեկ (վորովհետեւ արծաթի տաս կոպեկանոցի մեջ էլ մի ժամվա աշխատանք կա). դժվար չէ հիմա գտնել, թե ինչ արժե բաժակը, Յենթե նրա վրա կես ժամ աշխատանք է գործ դրված, դա նշանակում է, վոր նա արժե տասը կոպեկանոցի կեսը, այսինքն՝ 5 կոպեկ. յեթե կոշիկների համար գնացել է 20 ժամ, նրանք արժեն ուրեմն 20 հատ աասը կոպեկանոց, այսինքն 2 ըուբլի. յեթե ավսեյի վրա գործադրված է 1 ժամ, նա արժե 10 կոպեկ:

Բայց ինչպես վորոշել. ի՞նչ արժե մարդս, վորքան վճարել նրա ուժի համար:

Յենթադրենք, վոր բանվորը, այսինքն նրա բանվորական ուժը գնվում է մի որվա համար: Յենթադրենք այնուհետեւ, վոր այդ բանվորը ապրելու և աշխատելու համար, իր բանվորական ուժը պատրաստելու համար որա-

կան պիտի ստանա 60 կոպեկ, վորը նա ծախսում է (ուտելիքի, բնակարանի, հագուստի և ուրիշ պետքերի վրա), վորպեսզի վերականգնի իր ուժերը: Այդ դեպքում, մենք կարող ենք ասել, վոր բանվորական ուժը արժե 60 կոպեկ կամ 6 ժամվա աշխատանք (յեթե տասը կոպեկանոցը նույն գինն ունի ինչ 1 ժամվա աշխատանքը*):

Գործարանատերը շատ լավ գիտե, վոր բանվորական ուժը արժե աշխատանքի 6 ժամին, այսինքն՝ այնքան, վորքան արժեն 9 ափսեն կամ 12 բաժակը, և այդ պատճառով վճարում է բանվորին նրա ուժի համար ինչպես 60 կոպեկ արժեցող ապրանքի համար: Այդպես ուրեմն, բանվորը միշտ էլ ստանում է իր բանվորական ուժի համար այնքան, վորքան նրան պետք է իր սուղ ապրուստի համար:

Այժմ, մի անգամ էլ վերադառնանք մեր հարցին. ինչու է գործարանատերը գնում բանվորի ուժը: Ինչու է բանվորը ծախում իր ուժը—դա հասկանալի չէ. նրան դեղում է սովը, վորն ավելի ուժեղ է յուրաքանչյուր մարդու մեջ՝ նույնիսկ բնածին ազատության զգացմունքից և ամոթից:

Այսպես ուրեմն, ինչու չէ գործարանատերը գնում բանվորների ուժը: Զվարճության համար: Վնչ, Հապա ինչու համար: Նրա համար, վորպեսզի ոգուտ ստանա:

Պարզեք այդ որինակով: Յենթադրենք, վոր մեկը բամբակի թելի մի գործարան է բացել: Ընդունենք, վոր բամբակին տվել է նա 1400 ուլբ., մեքենաներին՝ 80 ուլբի, գաղին և այլ ծախսերի համար վճարել է 24 ուլբի, և ասլա գործարանն արդեն սկսել է գործել: Ինչ էք կարծում, ինչու չէ գործարանատերը գործարան բացել: Պարզ է, նրա համար, վոր նա կամե-

*) Պիտի հիշել, վոր բանվորական ուժի արժեքը հավասար է աշխատանքի նույնչափ ժամերի, վորչափ հարկավոր է բանվորի կյանքը պահպանելու համար:

նում է իր թելը ավելի թանգ ծախել, քան վճարել է նա բամբակին, մեքենային և այլն: Պարզ է, վոր նա յեթե իր բամբակից մանած ստանա, նա այդ մանածը չի ծախի 1504 ուլբով, այլ կուղենա որինակ ստանալ 2000 ուլբով*): Բայց դեռ հերիք չե ուղենալ, պիտի իսկապես 2000 ուլբիլի ստանալ, իսկ այդքան արդյոք կստանա. դա դեռ հարց է:

Յենթե մի այնպիսի հրաշք կատարվեր, վոր մեքենաները բամբակից թել մանեյին՝ առանց բանվորների ոգնության, և յեթե մեր գործարանատերը տաներ իր թելը մի վաճառականի մոտ և կամենար ստանալ 2000 ուլբի, վաճառականը ուղղակի նրան այսպես կասեր. քո թելի մեջ կա ամենից առաջ բամբակի արժեքը, այսինքն՝ 1400 ուլբի, այնուհետև մեքենաների արժեքը՝ կամ 80 ուլբի և վերջապես, ածուխի, գաղի և այլն՝ 24 ուլբի, ընդամենը նրա արժեքն է 1504 ուլբի, վոչ ավել և վոչ պակաս և դրանից ավել՝ վոչ մի գրոշ քեզ չեմ տա:

Զգիտենք, դուր կգար արդյոք գործարանատիրոջը այդպիսի պատասխանը: Գիտենք միայն, վոր մինչև այժմ մեքենաները ինքն իրանց չեն կարող աշխատել, և վոր գործարանատիրոջ բաղդից մեքենաների մոտ պիտի մարդ աշխատի: Իմանալով այդ, գործարանատերը վարձում է. որինակ, 100 բանվոր և նրանց բանվորական ուժի համար, ինչպես վորևէ ապրանքի՝ վճարում է որական 60 կոպեկ:

Որական 60 կոպեկով վարձված բանվորը մաքրում է բամբակը, կարծում է, կծիկներ է պատրաստում և այլն: Մի խոսքով աշխատում է՝ բամբակի վրա յե գործադրում իր աշխատանքը:

Առաջին ժամից հետո, նա միայն մի ժամվա աշխատանք կդնի նրա մեջ, կամ նրա արժեքը կբարձրացնի 10

*) 1504 ուլբին այս որինակում նրա ծախսերի ընդհանուր գումարն է՝ 1400 ուլբ. արժեք բամբակը, 80 ուլբի մեքենաների, 24 ուլբի գաղը յեվ այլն, ընդամենը 1504 ուլբով:

կուպեկով, (յեթե աշխատանքի ժամը 10 կուպեկ արժե),
• յերկու ժամից հետո, դնելով իր աշխատանքի մի մասը,
նրա արժեքը կբարձրացնի 20 կուպեկով, 3 ժամից հետո,
նա յերեք ժամվա աշխատանք կդնի կամ կբարձրացնի
արժեքը 30 կուպեկով և այլն: Վերջապես վեց ժամվա աշ-
խատանքից հետո արժեքը կբարձրացնի 60 կուպեկով. ու-
րիշ խոսքով, ճիշտ նույնքան, վորքան գործարանատերը
կվճարի նրան նրա բանվորական ուժի համար: Այդպես
ուրեմն, վեց ժամվա աշխատանքից հետո բանվորը աշխա-
տած կլինի իր ստանալիք վարձը: Այդպես աշխատում ե
նա ամբողջ մի շաբաթ, վորից հետո գործարանատերը
կվերցնի իր թելը և շուկա կտանի կամենալով կրկին
2000 ո. ստանալ:

—Ի՞նչքան ես ուզում մանածիկդ համար։—2000 ուռ-
լի՞.—ասում է գործարանատերը։—Դա չափազանց շատ է։
Մի՞թե դու կարծում ես, վոր մանածիկ մեջ 2000 ուռ-
լու արժեք կա. վորա՞նդից, հաշվենք միասին. մանածի մեջ
բամբակի արժեքը՝ 1400 ուռլի, մեքենաներինը՝ 80
ուռլի, ածուխի և գազի արժեքը՝ 24 ուռլի և բանվոր
ուժի արժեքը՝ 360 ուռլի (յեթե մի շաբաթվա ընթաց-
քում աշխատել են 100 բանվոր, վեց որ, որական վեց
ժամ և ժամը 10 կոպեկ վարձատրությամբ՝ $6 \times 6 \times 100$
 $\times 10 = 360$ ուռլի) ուրիշ խոսքով, թեևիդ մեջ կա 1864
ուռլու արժեք։ Կարող եմ ուրեմն, տալ 1864 ուռլի և
վոչ մի գրող ավելի։—Ի՞նչպե՞ս թե։ Ուրեմն յես վոչինչ չը
շահեցի՞. չե՞ վոր յես ծախսել եմ 1864 ուռլի, բաս ո՞ւր
է իմ յեկամուտը։ Ել ի՞նչու յեյի դործարան բացում. ի՞նչ
տվեց նա ինձ։

Իսկապես յեկամուտ չե՞ր լինի, յեթե մեր գործարանատե՛րը խեղճ չընկնե՛ր. ի՞ր աշխատավորներին վեց ժամվա աշխատավարձով՝ պահել գործարանում՝ ավելի յերկար ժամանակ աշխատելու:

—Բայց ի՞նչպես, կարող եյին ասել բանվորները գործարանատիրոջը,—դու ստիպում ես մեզ աշխատել ավելի

յերկար, չե վոր մեզանից յուրաքանչյուրը արդեն աշխատել
ե իր վարձի չափով: Զ՞ վոր մենք արդեն տվեալացրել
ենք բամբակի վրա այնքան չափով արժեք, վորքան արժե
մեր բանվորական ուժը:

—Յեա ձեր բանվորական ուժը գնել եմ ամբողջ որով
և վոչ թե 6 ժամով և կարող եմ ոգտվել ձեր աշխատան-
քից ամբողջ որը:

Իսկ բանվորները, վորոնք 6 ժամվա աշխատանքից հետո պիտի թողնեյին գործարանը և գնային հանգստանալու, կամ իրանց համար աշխատալու՝ ավելի յերկար են մնում և աշխատում են կրկին 6 ժամ:

Գործարանատերերը նրանց նոր նյութ ե տալիս և գործը կարգի յե ընկնում: Բանվորները իրանց աշխատանքի յուրաքանչյուր ժամից հետո, այդ նոր բամբակին ավել-լացնում են նոր արժեք և 6 ժամվա աշխատանքից հետո, նրանցից յուրաքանչյուրը ավելացրած կը լինի 6 ժամվա արժեք:

արժեք։
Հասկանալի չե, վոր այդ նոր արժեքն արդեն վոչինչ
չարժե գործարանատիրոջ վրա, նա միանգամայն ձրի չե։ Մի
բանվոր աշխատելով 6 ժամ, ավելացնում ե այդպիսով՝ 6
 $\times 10$ կոպեկ (յեթե աշխատանքի մի ժամը արժե 10 կո-
պեկ) կամ 60 կոպեկ։ հարյուր բանվոր, մի ուրում, հա-
րյուր անգամ ավելի կամ՝ 60 ուղբլի, իսկ մի շաբաթում,
աշխատելով 6 օր, կավելացնեն վեց անգամ ավելի, կամ
նոր արժեքից 360 ուղբլի։

Նոր արժեքից 360 ռուբլի:
Յեթե այժմ արդեն մեր գործարանատերը կամենա-
վածառել իր մանվանձքի այս մասը*), ինչքան կըստա-
նա նա զրա համար: Պարզ է, վոր կրկին 1864 ռուբլի,
քանի վոր մանվանձքի մեջ պիտի պարունակվի նոր բամ-
բակի արժեքը՝ 1400 ռուբլի, նոր մեքենաների արժեքը՝
80 ռուբլի, ածուխի ու գազի արժեքը՝ 24 ռուբլի և վեր-
ջապես 3600 ժամ աշխատանքի արժեքը, վորը նա բան-
վորներին ձրի յե ստացել:

*) Այսինքն այն մասը, վերը հազվեալ ժամերին և պատրաստված:

Այժմ արդեն, գործարանատերը ուրախությամբ կըտա իր մանվածքը այդ գնով, քանի վոր նրա վրա նստել է վոչ թե 1864 ուրբի, այլ միայն 1504 ուրբի (1400 ուրբի բամբակի համար, 80 ուրբի՝ մեքենաների, 24 ուրբի՝ ածուխի և գազի. $1400 + 80 + 24 = 1504$ ուրբի):

Այժմ արդեն պարզ է, վոր արտադրությունը յեկամուտ է բերել: Հիմա մենք վերջնական հաշիվ տեսնենք:

Մեր գործարանատերը բամբակին տվել է յերկու անգամ 1400-ական ուրբի, այսինքն՝ 2800 ուրբի. յերկու անգամ 80-ական ուրբի մեքենաներին, այսինքն 160 ուրբի. յերկու անգամ 24-ական ուրբի ածուխին և գազին, այսինքն՝ 48 ուրբի և վճարել է բանվորներին 360 ուրբի. կամ թե ընդամենը նա ծախսել է 3368 ուրբի ($2800 + 160 + 48 + 360 = 3368$), իսկ կըստանա նա մանվածքի առաջին մասի համար նույնպես 1864 ուրբի և յերկրորդ մասի համար նույնպես 1864 ուրբի, կամ ամբողջ մանվածքի համար 3728 ուրբի ($1864 + 1864 = 3728$ ուրբ.), ուրեմն նա 360 ուրբի ոգուտ ունի. ($3728 - 3368 = 360$):

* Իսկ վորտեղից վերցվեց այդ ոգուտը: Պարզ է, վոր նա գոյացավ այն պատճառով, վոր գործարանատերը վոչինչ չըվճարեց իր աշխատավորներին որվա յերկրորդ կեսի համար, վորովհետև բանվորները իրանց աշխատանքի յերկրորդ կեսը նրան ձրի տվեցին, վորովհետև բացի աշխատանքի 3600 վճարված ժամերից, բանվորները բամբակի արժեքին ավելացրին կրկին 3600 չըվճարված հավելյալ աշխատանք, ինչպես ասում են՝ 3600 ժամ հավելյալ արժեք:*)

Հիմա մենք գիտենք, թե ինչու յե գործարանատերը բանվոր վարձում: Վորպեսզի նրանց աշխատանքից նա յե-

*) Հետևիպես, ի՞նչ բան է հավելյալ արժեքը: Պա այն արժեքն է, վորն աշխատավորները ավելացրին իրանց արտադրած ապրանքին արդեն այն ժամանակից հետո, յերբ նրանք աշխատել էին իրանց բանվորական վարձի արժույթով:

կամուտ ունենա, վորպեսզի նրանցից հավելյալ արժեք ստանա: Ուրեմն գործարանատերը իր յեկամուտը ստանում է բանվորների աշխատանքից:

Բանվորները աշխատում են իրանց համար կես որ միայն, իսկ մյուս կիսում, նրանք աշխատում են գործարանատիրոջ համար:

Բանվորներն իրանց կյանքի կեսը աշխատում են իրանց համար, իրանց ընտանիքի ու հարազատների համար, իսկ կյանքի մյուս կեսը տալիս են գործարանատիրոջը, վոր նա կարողանա յեկամուտ ստանալ իր բամբակից, կարողանա հավելյալ արժեք ունենալ:

Այն, ինչ մենք ասացինք մի բամբակի գործարանատիրոջ մասին, կարելի յե ասել աշխարհիս բոլոր վարպետների ու գործարանատերերի մասին:

Նրանք բոլորն ել աշխատավորներ են գնում, բանվոր ուժ են գնում միայն նրա համար, վոր ոգուտ ունենան նրանց աշխատանքից, վորպեսզի ստիպեն նրանց ավելի յերկար աշխատել, քան հարկավոր է:

IV.

Դուք, իհարկե, կհամաձայնեք այն բոլորին, ինչ պատմեցի յես ձեզ: Միայն մի բան կարող եք դուք առարկել, թե վերցրածս բամբակի գործարանի որինակը այնքան ել ճշմարտաման չէ: Վորտեղ, և յերբ է լսված, վոր մեքենաները 80 ուրբի արժենան, կամ բամբակը միայն 1400 ուրբի արժենա: Այդ միանգամայն ճիշտ է: Այս որինակի մեջ բերած թվերը ընտրված են միայն նրա համար, վոր ավելի ճիշտ պարզվի հավելյալ արժեքը: Այժմ յես ձեզ կըբերեմ կյանքից վերցրած մի որինակ, ուր թվերը այնքան ճիշտ կըլինեն, վոր վոչ վոք չի կարող առարկել նրանց դեմ:

Անգլիայում, ինչպես յուրուաքանչյուրին հայտնի յե, մեծ քանակությամբ բամբակ է մշակվում: Հնուց արդեն այնտեղ գոյություն ունեն հսկայական շոգեշարժ գոր-

վածքի մեջ պիտի լինի՝ 1) բամբակի գինը—2067 ռ., 2) մեքենաների արժեքը—120 ռ., 3) ածուխի գինը—24 ռ. 60 կ., 4) յուղի գինը—24 ռ. 60 կ., 5) գազի գինը—6 ռ., 6) բնակարանի վարձը—36 ռ., 7) բանվորների աշխատավարձը—303 ռ. 75 կ. բոլորը միասին 2581 ռուբ. 95 կ., իսկ մի գրվանքա մանվածքը կարժենա 10,000 անգամ պակաս կամ մոտավորապես 26 կոպ.:

Մինչդեռ մեր գործարանատերը մի գրվանքա մանվածքի համար ստացավ վոչ թե 26 կ., այլ $31\frac{5}{8}$ կոպեկ, իսկ 10,000 գրվանքի համար 3162 ռուբլի 50 կ. այսինքն՝ 575 ռուբլով ավելի, (3162 ռ. 50 կ.—2587 ռ. 50 կ.—575 ռուբլի) քան մեր հաշվով եր ստացվել:

Յեթե մեր գործարանատերը 575 ռուբլին ավել ստացավ, պարզ է, այդ նրանից է, վոր նրանց մեջ պարունակում է մի նոր արժեք, վորն առաջ չկար և վորն ավելացրին բանվորները իրանց սեփական չվճարված աշխատանքով: Ուրեմն, մենք տեսնում ենք, վոր 575 ռուբլու յկամուտը գոյացավ չվճարված աշխատանքից, բանվորների ստեղծած հավելյալ արժեքից:

Այդ բանվորները գործարանատիրոջից ստացան 303 ռ. 75 կ. նրանց մի շաբաթվա աշխատանքի համար, իսկ մի շաբաթում նրանք վոչ միայն այդ վարձի չափ աշխատեցին, այլև բամբակի արժեքին ավելացրին 575 ռուբլու չվարձատրված աշխատանք: Նրանցից յուրաքանչյուրն ուրական ստանում է $37\frac{1}{2}$ կոպեկ և վոչ միայն վերադարձնում է այդ փողը, ավելացնելով բամբակի արժեքը, այլև նրան մի նոր արժեք է ավելացնում (հավելյալ արժեք) $58\frac{1}{2}$ կոպեկ: Հետևապես, չվարձատրված աշխատանքը մեկ ռ. կես անգամ ավելի է, քան վարձատրածը. բանվորը մեկ ռ. կես անգամ ավելի է աշխատում գործարանատիրոջ համար, քան թե իրա համար:

Հավելյալ արժեքը ավելի քան մեկ ռ. կես անգամ շատ է վարձատրված աշխատանքից, կամ, ինչպես ա-

սում են, հավելյալ արժեքի չափը մեկ ռ. կես է, կամ 150 տոկոս ^{*}):

Այժմ արդեն, կարծես, մեզ համար պարզ է, վոր անխտիր բոլոր յեկամուտներն ել սեփական աշխատանքից չեն: Մենք, դոնե, տեսնք, վոր գործարանատերն, իր յեկամուտն ստանում է վոչ թե իր աշխատանքից, այլ՝ ուրիշի: Իսկ հապա վարպետները, կալվածատերերը, աստիճանավորները, վաճառականները և այլն, ինչ կարելի է ասել նրանց յեկամուտների մասին: Սկսենք վարպետներից:

Դուք, իհարկե, գիտեք, վոր կոշկեղենի մեծ մասը մեզանում պատրաստվում է մասնավոր արհեստանոցներում, ուր վարպետը հսկում է աշխատանքը, քարզյահներն աշխատում են վարձով, իսկ աշակենտները ձրի: Վարպետը, վոր շահվում է աշակերտի աշխատանքից և նրանից ոգուտ է ստանում, դրա մասին գիտեն փոքր յերեխաներն անգամ: Այստեղ մենք խոսում ենք քարզյահների մասին: Դուք գիտեք, թե վորքան ծանր է կոշկակարի աշխատանքը: Իր աթոռի վրա կռացած, մուժ սենյակի խեղդող ոգում. նա պիտի աշխատի 15, 16 ժամ, վորպեսզի կարողանա իր գոյությունը պահպանել: Նա բանում է հատով. ամեն մի գույգ կոշիկի համար նրան վճարում են 90 կոպեկ: Լավ պայմաններում՝ լավ քարզյահը 15 ժամվա մեջ կարող է պատրաստել յերկու գույգ կոշիկ և իր աշխատանքի համար կստանա 1 ռ. 80 կ.: Տեսնենք այժմ, արդյոք, վորտեղից է վերցնում վարպետն իր ոգուտը:

^{*}) Հավելյալ արժեքի չափը, ուրեմն, վարձատրված յեկ չվարձատրված աշխատանքների միջով յեղած հարաբերությունն է: Այսպես՝ յեթե բանվորն աշխատում է իր համար 4 ժամ, իսկ կապիտալիստի համար՝ 8 ժամ, ու աշխատում է իր համար 2 անգամ ավելի յե, քան վարձատրածը յեկ ուրեմն չվարձատրած աշխատանքը 2 անգամ ավելի է, քան վարձատրվածը: Եթե նա աշխատում է 6 ժամ հավելյալ արժեքի չափը—2 կամ 200%, 8 եթե նա աշխատում է 6 ժամ իրան համար յեկ 6 ժամ՝ կապիտալիստի, հավելյալ արժեքի չափը հավասար է 1 կամ 100 տոկոսի:

իր պահեստում ընկած կլինի. առաջ պիտի ապրանքը ծախել, փողի վերածել և միայն այն ժամանակ կարելի չե ասել, վոր գործն արված ե: Հարկավոր ե ուրեմն փնտրել մի վաճառական, վորպեսզի ապրանքը վաճառի նրան:

Գալիս ե վաճառականը, նա պատրաստ ե ապրանքը
գնել, բայց այն պայմանով, Վոր ծախողը նրան զիջի մի
քանի տոկոս:

Գործարանատերերը դրան չհամաձայնել չի կարող: Նա գիշում է, ասենք մանեթից 10 կոպեկ, և ծախսում է իր շաքարը վոչ թե 195,000 ռուբ. այլ 187,500 ռուբլու: Գործարանատիրոջ ոգուտը պակսեց, նրա մի մասը վաճառականի գրպանը մտավ, բայց դրա փոփարեն գործարանատիրոջ գրպանում այժմ զուտ փող է գտնվում: Վաճառականը այդպիսով ստանում է 7500 ռուբլի:

Ինչպէս ստացավ նա այդ ոգուտը: Սեփական աշխատանքով: Հասկանալի չե, վոր վոչ: Նրա ոգուտը գործարանատիրոջ ոգուտի մի մասն ե միայն, ուստի և նա միայն բանվորների չվճարած աշխատանքի մի մասն ե: Վաճառականն ել, ուրեմն, իրան պահում ե ուրիշի աշխատանքով գործարանի բանվորների աշխատանքով:

Վաճառականից հետո գալիս ե կալվածատերը, Մեր գործարանատերն իր գործարանը շինել եր կալվածատիրոջ հողի վրա: Պատահում ե, իհարկե, վոր գործարանները շինում են սեփական հողի վրա, բայց ավելի հաճախ շինում են ուրիշի հողի վրա: Հողատերը դրա համար ուզում ե վարձ ստանալ՝ այսպես անվանված ռենտա (դրամական հասույթ): Ինչ արած, մտածում ե գործարանատերը, ուզում են, պիտի տաս: Յեվ տալիս ե իր յեկամուտից 3,000 ո. քրեհ (ռենտա): Այդպես ուրեմն, վճարողից ե հողատերը ստանում իր ոգուտը. պարզ ե, վոր գործարանատիրոջ նույն յեկամուտից, հետևապես, դարձյալ գործարանային բանվորների չվճարված աշխատանքից*):

*) Մենք այստեղ խոսում ենք այնպիսի հողատիրոջ մասին, վորն ինքը

Մեր գործարանատիրոջը ֆնաց ոգուտից միայն 34,500
ռուբլի: Բայց նա դեռ հիմա ել չի կարող ամբողջ փողը
իր գրպանը դնել:

Իր գրպանը դնելի՛ս
Մենք արդեն ասացինք, Վոր իր գործարանի համար
նա ծախսեց 150,000 ռուբլի: Այդ 150,000 ռուբլին կա-
րող է նրա սեփական փողը լինել, բայց և կարող է, Վոր
նա պարտք վերցրած լինի Վորեն մեկից: Ձե վոր շատ հա-
րուստ մարդիկ կան, Վորոնք փոխանակ գանազան ձեռ-
նարկներով զբաղվելու՝ իրենց փողերը տալիս են տոկոսով
և տարեց - տարի իրանց դրամադրսին ավելացնում են
ստացվող տոկոսները: Մի այդպիսի դրամատերից ել կա-
րող եր փող պարտք առնել մեր գործարանատերը, Դիցուկ
կապիտալիստը տվեց նրան անհրաժեշտ 150,000 ռուբլին
6 տոկոսով: Այդ գեպքում գործարանատերն իր ոգուտից
կապիտալիստին է տալիս 9000 ռուբլի: Նրան մնում
է միայն 25,500 ռուբլի: Իսկ կապիտալիստը ուրիշի
գրպանից ի գրպանն է դնում 9,000 ռուբլի, բայց
ո՞ւմ գրպանից: Առաջին հայացքից թվում է, Վոր գործա-
րանատիրոջ գրպանից, բայց իսկապես այդ 9000 ռուբլին
ել բանվորներից է վերցված՝ նրանց չվճարած աշխա-
տանքից,

Եւ կամենում բաժին ստանալ այդ գումարէնց:

Ամենից շատ հարկ վճարում են իրենք՝ չբավորները, բանվորները: Բայց հարկերի մի մասն ընկնում է գործա-
րանատերի ու կապիտալիստների վրա: Յեւ մեր գործա-
րանատերը մի փոքր բաժին է հանում պետութայանն իր
ոգտից: Նա, իբրև հարկ վճարում է յենթադրենք 500 ու

լի կառավարում իր տնտեսությունը: Իսկ այն հողատերը, վաղ ինքն է կառավարում իր տնտեսությունը, դարձյալ իրան պահում է բանվորների աշխատանքով, այսինքն վարձու աշխատավորների՝ հերկողների, հնձվորների յեվ այլ աշխատանքով:

Դժվար չե հասկանալ, Վոր այդ հարկը նույնպես վճարե-
նք բանվորները, քանի Վոր վոչ մի գործարանատեր ինքը
վոչինչ չունի, այլ բաժանում է միայն հավելյալ արժեքը
աշխատավորի չվճարած աշխատանքը:

Մեր գործանատիրոջը մնում է ելի 25,000 ու., դրա-
նից նա 750 ուռբլի տալիս է գործարանի տեսչի ուճիկը,
1500 ուռբլի ապահովագրական ընկերությանը և 2250
ուռբլի ձեռնարկության այլ ծախսերին: Մնում է 20,500
ուռբլի զուտ ոգուտ, Վորն արդեն գործարանատերը կա-
րող է ինչպես ուզենա այնպես ել ծախսել: Յեվ ամբողջ
աշխարհը պիտի ասի, Վոր այդ 20,500 ուռբլին նրա «սե-
փականությունն» է, Վորը նա ձեռք է բերել «սեփական
աշխատանքով»:

VI.

Այժմ արդեն մենք կարող ենք լրիվ պատասխան տալ
մեր գրքույկի սկզբում դրած հարցին: Ով ինչո՞վ է ապրում:
Ո՞վ էր աշխատանքով է ապրում և ո՞վ ուրիշի: Ով ինչո՞վ է
իրան պահում՝ իր սեփական, թե՞ ուրիշի ձեռքի աշխա-
տանքով: Այժմ արդեն մենք կարող ենք բոլոր մարդ-
կանց յերեք կարգի բաժանել: Առաջին կարգին պատկա-
նում են այն մարդիկ, Վորոնք աշխատում են իրանց հա-
մար և իրանց սեփական աշխատանքով են պահում իրանց:
Դրանց թվին են պատկանում բոլոր այն արհեստավորները,
Վորոնք սեփական գործիքներ ունեն և բոլոր այն գյու-
ղացիք, Վորոնք այնքան հող ունեն, Վոր կարող են ապ-
րել սեփական աշխատանքով:

Յերկրորդ կարգը՝ դա այն բանվորներն են, Վորոնք
սեփական գործիքներ չունեն և այն գյուղացիները, Վորոնք
կամ շատ քիչ հող ունեն, կամ բոլորովին հող չունեն, և
Վորոնք պիտի իրանց ծախեն, այսինքն՝ ծախեն իրանց բան-
վորական ուժը: Մենք այդ կարգին դասում ենք բոլոր

քարգյահներին, գործարանային ու գյուղատնտեսական
վարձու բանվորներին և այլն:

Իսկ յերրորդ կարգը կազմում են նրանք, ովքեր ու-
նեն արտադրության գործիքներ, բայց իրանք չեն աշխա-
տում, այլ ստիպում են ուրիշներին աշխատել: Այդ դա-
սին են պատկանում գործարանատերերը, վարպետները,
կալվածատերերն և այլն:

Մենք արդեն տեսանք մեր գրքույկի առաջին կիսում,
թե ինչպես են այժմյան կարգերը՝ մի կումբ մարդիկ
ապրում են ուրիշի աշխատանքի հաշվին: Բայց ինչո՞ւ յե
այդ այդպես: Վորովհետև ժողովրդի մեծ մասը ազատ չէ,
Վորովհետև նա ստիպված է ծախել իր բանվորական ուժը,
ծախել իրան:

Բայց ինչո՞ւ յե նա ստիպված ծախել իրան: Վորով-
հետև նա չունի աշխատանքի գործիքներ: Մենք արդեն
տեսանք, Վոր նա, ով աշխատանքի գործիքներ չունի, պի-
տի ծախի իրան, հակառակ դեպքում՝ նա կըմեռնի քաղ-
ցից: Հետևապես, յեթե ուզում ենք շտկել, լավացնել,
փոխել ներկա կարգը, յեթե ուզում ենք վերացնել մեկի
կարիքը և մյուսի շռայլությունը, ապա ի՞նչ պիտի ա-
նենք: Պարզ է, այնպես պիտի անենք, Վոր ամեն
մեկն ել ունենա աշխատանքի իր սեփական գործիքները:
Այն ժամանակ ամեն մեկն ել իր համար կաշխատի: Վոչ
Վոք ուրիշի համար չի աշխատի, Վոչ Վոք չի տա իր աշ-
խատանքից հավելյալ արժեք: Այն ժամանակ, Վոչ Վոք
մարդկանց չի գնի, չի առնի նրանց բանվորական ուժը.
չի խլի հավելյալ արժեքը. չի կարող հարստանալ ուրիշի
աշխատանքով. չի կարող պահել իրան ուրիշի աշխա-
տանքով:

— Այնպես անել, Վոր ամեն մեկն աշխատանքի գոր-
ծիքներ ունենա, բայց ինչպե՞ս այդ անել: Կոսեք դուք
ինձ: Բանն ել հենց դրա մեջն է:

Ինչպես անել: Խել աշխատանքի գործիքները նրան-

ցից, ում մտտ, վոր նրանցից շատ կան, և տալ աշխատավորներին՝ ոգտվելու համար:

— Խել ուժով... վոնց թե խել, ինչ խաբար ե... Միթե դա կարելի չէ: Միթե հնարավոր բան է: Միթե դա բարոյական բան է:

Դա, հնարավոր է թե վոչ, խելացի բան է թե բարոյական — ահա յերեք հարց, վորոնց կաշխատենք պատասխան տալ:

VII.

Ամենից առաջ տեսնենք հնարավոր է այդ, հնարավոր է արդյոք, վոր յուրաքանչյուր աշխատավոր, իր աշխատանքի գործիքներն ունենա:

Դա այնքան էլ հասարակ հարց չէ, ինչպես կարող եր թվալ: Սակայն առաջին հայացքից թվում է, թե դա այնքան էլ դժվար բան չէ: Չե վոր յեղել է ժամանակ, յերբ գրեթե ամեն մի աշխատավոր ունեցել է իր սեփական արհեստանոցը, վորտեղ ինքն է յեղել տերը:

Հնումը, ճիշտ վոր այդպես էր: Բայց այն ժամանակ աշխարհում համեմատաբար քիչ մարդ կար: Այն քաղաքում, վորտեղ սրանից 200 տարի առաջ 500 հազար բնակիչ կար, այժմ 8 միլիոն է (Լոնդոնում՝ Անգլիա): Այն յերկրում, ուր 2—3 հարյուր տարի սրանից առաջ 2 միլիոն ժողովուրդ կար, այժմ կարող է 10 միլիոնից էլ ավել ժողովուրդ ունենալ: Ուստի, առաջ, յերբ բոլորին 1000 զույգ կոշիկ կրավականացներ, այժմ միլիոն զույգ է պետք: Ուր առաջ բանեցնում էին մեկ միլիոն արշին քաթան, այժմ պետք կլինի 10—20 անգամ ավելի: Հետևաբար հնումը, «անցած, գնացած լավ որերին», — թեև այդ որերը այնքան էլ լավ չեն, վոր նրանց վերագարձը մենք կամենանք, — մի շուկակը, վորն աշխատում էր իր կնոջ ու յերեխաների հետ իր արհեստանոցում, կամ մի փականագործ, վորը փականներ էր շինում իր

տանը՝ չեյին կարող մեծ քանակությամբ վոչ քաթան գործել և վոչ էլ փականներ շինել: Նրանք քիչ էյին աշխատում, քանի վոր պահանջն էլ շատ քիչ էր: Չուկակը իր քաթանը գործում էր վատ դազգահի վրա, փականագործը իր փականները շինում էր վատ գործիքներով:

Այժմ շուկակը իր քաթանը գործում է անպատճառ մեքենաների ոգնությամբ: Յեթե նա կամենար իր քաթանը գործել առաջվա նման՝ դազգահի վրա, դա միևնույն բանը կլիներ, վոր մեկը ցանկանար ձիով գնալ ախտեղ, ուր յերկաթուղի յե գնում: Նա գուցե 100 ժամ վատներ այն բանի վրա, վորը մեքենայի ոգնությամբ, կկարողանար շինել մի ժամվա ընթացքում:

Ներկայումս միթերքի շատ մեծ պահանջ կա: Հարկավոր են մեծ գործարաններ, շոգեմեքենաներ, մեծ խանութներ, վորպեսզի հարկավոր չափով միթերք արտադրեն: Ներկայումս, որինակ, միայն Անգլիայում 450,087 բանվոր բամբակից թել են մանում 33 միլիոն իլիկներ իրա: Յեվ յեթե ամեն մի աշխատավոր ունենա իր արհեստանոցը, իր իլիկը, այսինքն, յեթե ամեն մեկն ինքնուրույն աշխատավոր դառնա, այն ժամանակ բոլորը միասին չեյին կարող կատարել նրա քսանյերրորդ մասը, ինչ կատարվում է այժմ: Ամեն տեղ բամբակի գործվածքների մեծ կարիք է կոպացվեր և, նույնիսկ, մեր գեղջկուհիները կգանգատվեյին այդպիսի կարգերի դեմ: Դուք տեսնում եք այժմ, վեյին այդպիսի կարգերի դեմ: Դուք տեսնում եք, վոր վոր այնքան էլ հեշտ չէ և միշտ էլ հնարավոր չէ, վոր ամեն մեկն իր սեփական արհեստանոցը, կամ աշխատանքի իր սեփական գործիքներն ունենա: Ժիշտ է, չեք լինի բանվորների ճնշում, բայց դրա փոխարեն ամենաանհրաժեշտ ապրանքների մեծ պակասություն ու սով կլիներ:

Այո, սով կլիներ, այդ բանում հիմա դուք ինքներդ կհամոզվեք: Ներկայումս Անգլիայում, որինակ, համարյա չկան մեքենայի քաթաններ, վոր իր աշխատանքի սեփական գործիքներն ունենա: Իսկ իրանց սեփական հողը մշակող գյուղացիներ հո՛ բոլորովին չկան: Այնտեղ կան միայն խոշոր

լինի: Միշտ ել յեղել են հարուստներ ու աղքատներ: Միշտ ել և ամեն տեղ յեղել են մեծ քանակութեամբ ճնշողներ և մի բուռն ճնշողներ: Միշտ ել մարդիկ են յեղել, վորոնք այդպիսի կարգն անարդար են անվանել, բայց և այնպես վոչինչ չի ոգնել. միշտ ել աղքատների բանը վատ ե յեղել, հարուստներինը՝ լավ:

Իսկ այժմ, արդյո՞ք աղքատների թիվը ավելի ու ավելի չի աճում, արդյո՞ք սոսկալի չքավորութիւնը չի տարածվում աշխարհիս բոլոր բանվորների վրա:

Այդ բոլորն ել ճիշտ ե, շատ ճիշտ ե, բայց և այնպես դա չի կարող մեղ զրկել հուշարից: Ընդհակառակը, դրանից մենք պիտի հասկանանք, վոր համենայն դեպս կգտանկալի ապագան: Ահա թե բանն ինչուսն ե:

Ձբավորների թիվը, վորոնք վոչ մի սեփականութիւն չունեն, շարունակ ավելանում ե և պիտի ավելանա: Դրա դեմ՝ այժմյան հանգամանքներում, վոչինչ չես կարող անել: Արհեստավորը, շուկա ուղարկելով իր ապրանքը, ցանկանում ե նրա համար ստանալ վորքան կարելի յե շատ ոգուտ, և դրա մեջ զարմանալու վոչինչ չկա. նա՝ նրա վրա ուժերը ներածին չափ աշխատանք ե գործ դրել: Բայց ինչ ոգուտ նրան այդ աշխատանքից: Գործարանատերը, վորը նույն ապրանքն ե պատրաստում գործարանում, նրա վրա շատ ավելի քիչ աշխատանք ե գործ գնում: Յեթե յենթադրենք, վոր փականագործը իր փականի վրա կշարժարվի յերեք ժամ. նույն ձևի փականը գործարանում կշինեն մի ժամվա մեջ, կամ դեռ ավելի պակաս: Փականագործը կուղենա իր փականի համար վերցնել 30 կոպեկ (յեթե աշխատանքի ժամը՝ տասը կոպեկ արժե), գործարանատերը կծախսի 10 կոպեկով: Իհարկե, վոչ վոք չի առնի փականագործից, և սա չկարողանալով ծախել իր ապրանքը՝ կծախի իր դադգահը և կգնա գործարանատիրոջ մոտ ու կվաճառի իր բանվորական ուժը:

Ինչ ասվեց փականագործի մասին, նույնը կարելի յե ասել մնացած բոլոր արհեստավորների մասին: Մեքենա-

ների և գործարանների հետ նրանք մրցել չեն կարող և, վաղ թե ուշ, պիտի գնան վարձու բանվոր լինեն: Այդպիսով ավելի ու ավելի մեծ թվով մարդիկ կորցնում են իրենց ազատութիւնը և ճարահատյալ ծախում իրենց բանվորական ուժը: Յեթե բանվորները գոնե ունենային իվորական ուժը: Յեթե բանվորները գոնե ունենային իվորական հուշա դնել, դարձյալ կարելի յեր մի կերպ յուղանալ: Բայց ի՞նչու: Բանվորների աշխատավարձը, ընդհակառակը, շարունակ կրճատվում ե, մինչդեռ գործարանատիրոջ ոգուտը՝ որեցոր ավելանում:

Աշխատենք այդ ավելի պարզ կերպով բացատրել: Հիշենք, թե վորտեղից ե ստացվում գործարանատիրոջ ոգուտը: Բանվորը նրան ե տալիս իր հավելյալ աշխատանքը, տը: Բանվորը նրան ե տալիս իր հավելյալ աշխատանքը, վորովհետեւ որվա միայն մի մասն ե բանվորն իրան համար աշխատում, իսկ մնացած մասը՝ նա աշխատում ե գործարանատիրոջ համար: Յեթե, որինակ՝ գործարանատերը 20 բանվոր ե պահում, վճարելով նրանց ամեն մեծերը 20 բանվոր ե պահում, վճարում ե արդքան նրա համար, կին որական 90 կոպեկ, վճարում ե արդքան նրա համար, վորովհետեւ ճիշտ այդքան ե հարկավոր նրանց գոյութիւնը: պահպանելու համար (կերակրել, հագուստի, բնակարանի): Բանվորները վեց ժամյա աշխատանքից հետո, արդեն այդ փողի չափ աշխատում են, իսկ որվա մնացած մասը նրանք տալիս են գործարանատիրոջը ձրի: Որական նոր նրանք տալիս են գործարանատերը ձրի: Յեթե արժեքի 90 կոպեկը վերցնում ե գործարանատերը (յեթե ընդունենք, վոր աշխատավորը որեկան 12 ժամ ե աշխատում), Յեվ յեթե նրանք 30 հոգի յեն և աշխատում են 333 որ տարեկան, ուրեմն մի տարում իրենց տիրոջը նրանք 6,000 ու. ոգուտ են տալիս $(20 \times 90 \times 333)$: Պարզ ե, վոր քանի շատ են իրանց աշխատանքից տալիս բանվորները, այնքան շատ ոգուտ կունենա գործարանատերը, այնպես մի յեթե փոխանակ 6 ժամվա, որական նրանք տալին 8 ժամ, այն ժամանակ գործարանատիրոջ յեկամուտը կլինել վոչ թե 6,000, այլ 7,200 ոգուտ:

Ներկայումս հենց այդպես ել կա՝ բանվորներն ստիպ-

ըրստանալ չեն կարող. նրանցից ամեն մեկն աշխատում է սնանկացնել մյուսին: Մեկն աշխատում է ծախելու համար վորքան կարելի յե շատ ապրանք՝ որինակ, չիթ պատրաստել, մի ուրիշը այդ ապրանքից ավելի շատ է պատրաստում և ուղարկում է ծախելու, մի յերրորդը առաջին յերկուսից ել շատ է ուղարկում և նրանցից ամեն մեկը պիտի աշխատի, վորքան կարող է եժան ծախի իր ապրանքը, յեթե չի ուղում, վոր այդ ապրանքը մնա իր վրա: Վերջապես, այդ չիթից շուկա յե բերվում՝ այնքան շատ, վոր առնող ել չի լինում, իսկ գործարանատերը, յեթե առնող չունենա, կարող է կտոր ընկնել: Միայն շատ հարուստները կարող են այնքան սպասել, վոր պահանջ լինի իրանց ապրանքին, վորպեսզի նորից շարունակեն իրենց գործը, իսկ պակաս հարուստները կտոր են ընկնում՝ քայքայելով իրանց մոտ աշխատող բանվորներին, վորոնց թողնում են առանց մի պատառ հացի: Յեվ այդ կրկնվում է յուրաքանչյուր 8—10 տարին մի անգամ: Ամեն մի 8—10 տարի ահագին քանակությամբ մանր գործարանատերեր են վոչնչանում, փողոց են շարավում բազմաթիվ բանվորներ, իսկ հարստանում են միայն մի քանի խոշոր գործարանատերեր:

Սրանից ի՞նչ է հետևում:

Շատ բան: Քանի գնում, այնքան գործարանատերերի ու հարուստների թիվը պակասում է, իսկ աղքատների՝ բանվորների թիվը ավելի ու ավելի շատանում: Հարստությունները հավաքվում են ավելի ու ավելի քիչ մարդկանց ձեռքում, իսկ չքավորությունը տարածվում է ժողովրդի ավելի մեծ մասի մեջ:

Բանվորները տեսնում են, վոր գործարանատերերի թիվը պակասում է, թեև նրանց հարստությունը շարունակ աճում է, այնպես, վոր գործարանատերերը շահվում են հարստության մեջ, բայց կորցնում են իրենց ուժը: Իսկ գործարանների բանվորները սովորում են միասին աշխատել. նրանք սեփական աչքերով տեսնում են, թե

վորքան ձեռնտու յե միասին աշխատելը, քանի վոր այդ դեպքում թե ժամանակն է պահպանվում և թե ավելի լավ տեսակի ու վորակի ապրանքներ են շինվում: Իսկ միևնույն ժամանակ նրանք տեսնում են սեփական աչքերով՝ թե վորչափ վատ է, յերբ աշխատանքի բոլոր գործիքները պատկանում են մեկին, և վոր այդ մեկը վոչ միայն ինքը չի աշխատում, այլ և հաճախ գաղափար ել չունի, թե ինչպես է պատրաստվում իր գործարանում՝ այս կամ այն ապրանքը:

Դրա հետ միաժամանակ բանվորները գործարանում սովորում են իրար պաշտպանել, նրանք տեսնում են, վոր բանվորը բանվորի համար յեղբայր է, վոր նրանք բոլորն ել մի ընդհանուր թշնամի ունեն, վորն իրանց աշխատանքովն է ապրում, և վոր նրան հաղթելու համար հարկավոր է միանալ և ոգնել միմիանց:

Ի հարկե, շատ բանվորների մեջ միտք է ծագում — թե ի՞նչու ենք մենք ուրիշի համար աշխատում: Չե վոր մենք այնքան շատ ենք, իսկ նա մենակ է. մենք աշխատում ենք մեզ համար, իսկ նա խլում է մեր աշխատանքը: Յեթե միայն գործարանները մերը լինեյին, այդ դեպքում ամեն ինչ այլ կերպ կը լիներ. մենք ոգուտի յետեւից չեյինք ընկնի, այլ միայն կըմտածեինք մեր գոյությունը պահպանելու մասին,

Մենք կաշխատեյինք բոլորի ոգտի համար, իսկ նա միայն իրան համար է աշխատում՝ ի վնաս ուրիշների:

Ինչո՞ւ բոլոր բանվորները խոսք մեկ չանեն և ինչո՞ւ այժմյան տերերից չխլեն հողն ու գործարանները:

Բայց արդյոք արդարացի կլինե՞ր այդ:

Աչքերը չեն ակնոցի համար, այլ ակնոցն է աչքերի համար:

Մարդիկ նրա համար չեն ապրում աշխարհում, վոր վորքան կարելի յե շատ ապրանք արտադրեն, այլ ապրանքները աշխարհում նրա համար են, վորպեսզի մարդիկ իրանց կարիքները հոգան: Բանվորներն են մթերք

մեքենան, այն ժամանակ շապիկ կարելու համար անհրաժեշտ աշխատանքը պակասեց, քանի վոր շապիկը մեքենայով ավելի արագ կարելի չէ կարել: Այն կար անողը վորը մեքենա չունի, իհարկե առաջվա պես ավելի յերկար պիտի աշխատի շապիկ վրա, բայց այժմ արդեն նրա աշխատանքի մի մասն այլևս անհրաժեշտ չի համարվի: Վոր մասն է այն: Ահա թե վոր. յեթե մեքենայով կարելի չէ յերեք անգամ ավելի արագ կարել, քան առանց մեքենայի՝ միայն մի յերրորդ մասը կլլինի անհրաժեշտ աշխատանք: Դիցուք, նա մի շապիկ վրա աշխատեց վեց ժամ, իսկ մեքենայի վրա կարելի չէ այդ շապիկը կարել յերկու ժամուս: Այդ դեպքում մեր կար անողի վեց ժամվա աշխատանքը հավասար կլլինի միայն անհրաժեշտ աշխատանքի յերկու ժամվան: Ահա թե ինչու գործի մեջ մեքենա մտցնելը միշտ ել քանդում է ձեռքի գործիչներով աշխատող արհեստավորներին տունը:

Բայց սա դեռ վերջը չէ: Վորպեսզի իմ աշխատանքն անհրաժեշտ աշխատանք լինի, իմ պատրաստած ապրանքը պիտի հարկավոր լինի հասարակությանը, կամ, ինչպես գիտնականներն են ասում, պիտի պահանջ լինի: Վերջը՝ նենք հենց որինակ մանվածքային գործը: Քաթանն ու զանազան գործվածքներն, իհարկե, պետք են հասարակությանը. դա մի այնպիսի ապրանք է, առանց վորի կարող են յուր գնալ միայն վայրենիները: Ուստի քաթանի պահանջ կա, ջուհակի աշխատանքն անհրաժեշտ աշխատանք է: Բայց այստեղ ել ամեն բան նրանից ե կախված, թե ջուհակը մեքենայի վրա չէ աշխատում, թե ձեռքի դադգահի վրա: Ներկայումս անհրաժեշտ աշխատանք է համարվում ջուհակի միայն այն աշխատանքը, վորը պետք է մեքենայի վրա գործելու համար: Այն ավելորդ աշխատանքը, վորը պետք է ձեռքի դադգահի համար արդեն անհրաժեշտ չի համարվում: Այդ է պատճառը, վոր հիմա այնքան ծանր վիճակի մեջ են մեր տնայնագործ ջուհակները:

Բայց յենթադրենք, վոր պետք է տասը հազար արշին քաթան, իսկ գործեցին քսան հազար: Բանից դուրս է գալիս, վոր յերկու անգամ ավելի քաթան են պատրաստել, քան հարկավոր եր, ուրեմն յերկու անգամ ավելի աշխատանք գործ դրվեց, քան հարկավոր եր: Ավելորդ աշխատանքը քաթանի կեսը առանց կարիքի յեր պատրաստված, ուստի և այն աշխատանքը, վորը գործ եր դրված այդ կեսի վրա՝ ավելորդ աշխատանք է և վոչ թե անհրաժեշտ: Յեթե նրանք, ովքեր պատրաստել են այդ քաթանը (իրանք բանվորները կամ տերերը) միանգամից ծախեն այդ բոլոր քաթանը, այն ժամանակ քաթանի գինն յերկու անգամ ավելի պակաս կլինի, քան պիտի լիներ իսկապես: Նրանցից ամեն մեկը փաս կկրի, նրանցից ամեն մեկը կտեսնի, վոր իր աշխատանքի կեսը դուր է փրկացրել, վոր իր աշխատանքը միայն կխավ չափ եր անհրաժեշտ աշխատանք: Իսկ յեթե քաթան պատրաստողներից կեսին մի հնարքով կհաջողվի իր ապրանքն ավելի շուտ շուկա հանել, այն ժամանակ, դուցե, այդ կեսին հաջողվի ծախելու իր ապրանքը համաձայն նրա վրա գործ դրած աշխատանքի: Բայց այդ դեպքում քաթան պատրաստողների մյուս կեսը բոլորովին առնող չի գտնի իր քաթանի համար, նրանց աշխատանքը միանգամայն ավելորդ կհամարվի, ուրեմն և քաթանի արժեքը հավասար կլինի գերոյի, քանի վոր այդ քաթանի վրա բոլորովին անհրաժեշտ աշխատանք չի գործ դրված: Բայց նրանց կարող է փրկել միայն նրանց ապրանքի եժանությունը: Ահա թե ինչպես: Տեսնելով, վոր իրենց ապրանքին բոլորովին պահանջ չկա, նրանք պիտի աշխատեն, ինչպես ասում են, առնողներին զրավեն՝ ավելի ու ավելի պակասում են, առնողներին զրավեն՝ ավելի ու ավելի պակասեցնելով ապրանքի գինը: Այն ժամանակ, մարդկանցից շատերը, վորոնք իրանց չքավորության պատճառով չէյին կարողացել քաթան առնել, յերբ նա իսկական գնով եր ծախվում, այժմ կառնեն շատ եժան գնով:

<< Ազգային գրադարան

NL0192676

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

Քաղաքական գրականության սերիա

1. Կ. Մարքս—Վարձու աշխատանք ու կապիտալ, թարգմ. Ստ. Շահումյանի (72 էջ)—լույս է տեսել 1921 թ. Յերևանում. Գինը —ր. 15 կ.
2. Կ. Տոպոլով—Հարկավոր է արդյոք բանվորներին ու գյուղացիներին սեփական զորք է ինչո՞ւ համար, թարգմ. Նարգիսյանի (24 էջ), 1922 թ. Յերևան (սպառված) « —ր. 10 կ.
3. Ա. Մյուսնիկյան—Մեր քաղաքականությունն ու հերթական խնդիրները (15 էջ), 1922 թ. Յերևան « —ր. 5 կ.
4. Ն. Լենին—Պարենհարկի մասին, թարգմ. Թ. Ա. (64 էջ), 1922 թ. Յերևան « —ր. 15 կ.
5. Միս. Գորկով—Բերքի սակավությունն և սովի պատճառները, թարգմ. Կ. Հ., 1922, Յերևան « —ր. 5 կ.
6. Կ. Մարքս յով Ֆ. Ենգելս—Կոմունիստական Մանիֆեստ, թարգմ. Պ. Մակինցյանի (79 էջ) 1922 թ. Յերևան « —ր. 40 կ.
7. Կ. Ռադիկ—Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը և նրա տեղը պատմության մեջ, թարգմ. Կ. Հ. (22 էջ), 1922 թ. Յերևան « —ր. 5 կ.
8. Վ. Բրատյանսկի—Պայքար աշխարհի բարեփոխության համար, թարգմ. Կ. Հ. (12 էջ), 1922 թ. Յերևան « —ր. 5 կ.
9. Ա. Մոսկովյան—Սոցիալիստ հեղափոխականները Անդրկովկասում (29 էջ), 1922 թ. Յերևան « —ր. 15 կ.
10. Ա. Յիլովիկով—Գրադարանադիտություն ալբերենարան, թարգմ. Յե. Թադևանոսյանի (42 էջ) 1922 թ. Յերևան « —ր. 20 կ.
11. Քաղաքական առաջին համադումարը (72 էջ), 1923 թ. Յերևան « —ր. — կ.
12. Կ. Ռադիկ—Վ. Ի. Լենին (16 էջ), 1923 թ. Յերևան « —ր. 10 կ.
13. Կոմունիստի առաջին ալբերենարան (սպառ.) « —ր. — կ.

Գ Ի Ն Ը 20 Կ Ո Պ.

Լույս տեսած գրքերը ծախվում են Պետհրատի բոլոր գրախանութներում: